

*До разової спеціалізованої вченої ради
PCBP 051
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15*

ВІДГУК
офіційного опонента
докторки юридичних наук, професорки,
завідувачки кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Курман Тетяни Вікторівни
на дисертацію
Псутурі Беки Демурійовича
на тему:
«ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ
ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право» та спеціальності 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Необхідність зміни парадигми сільськогосподарського господарювання й запровадження концепції сталого розвитку в агросферу останніми роками значно актуалізували розвиток органічного сільськогосподарського виробництва як в Україні, так і в усьому світі. На сьогодні виробництво органічної сільськогосподарської продукції як альтернативна форма сільськогосподарського виробництва – один із безумовних сучасних світових трендів, що являє собою форму практичної реалізації політики сталого розвитку сільськогосподарського виробництва й передбачає поєднання економічного зростання, екологічної спрямованості та соціального ефекту як взаємозалежних і корелюючих елементів стратегічного розвитку держави й одночасно гарантує населенню високу якість продовольства як важливої складової продовольчої безпеки.

Органічному рослинництву, як базовій галузі органічного виробництва, належить окрема функція у забезпеченні сталого розвитку агросфери, що

зумовлено його багатовекторним позитивним впливом на довкілля, здоров'я населення і тварин, забезпечення продовольчої безпеки. До того ж, Україна є одним із крупних експортерів продукції органічного рослинництва (зернових, олійних, бобових культур, фруктів, дикоросів) і має значний потенціал щодо його розвитку. Однак ведення повномасштабної війни на території нашої держави зумовлює виникнення низки загроз у сфері виробництва органічної продукції рослинництва, що, в свою чергу, ще більше актуалізує необхідність такого дослідження. Адже розвиток органічного рослинництва й удосконалення правового регулювання відносин у цій сфері, безумовно, сприятиме не лише реалізації експортного потенціалу нашої держави, але й цілей сталого розвитку в агросфері. Саме тому науковий інтерес до даної проблематики є цілком обґрунтованим.

Значимість обраної тематики підвищується ще й тому, що вона відповідає плану науково-дослідної роботи кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України в рамках окремих аспектів теми «Організаційно-правові засади сталого розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні» (номер державної реєстрації 0119U100830).

З урахуванням вищезазначеного слід констатувати актуальність й особливе значення дослідження, присвяченого правовому регулюванню виробництва органічної продукції рослинництва у сучасних умовах.

Обґрунтованість наукових положень дисертації, їх достовірності і новизни. Обґрунтованість дослідження Псутурі Беки Демурійовича визначається, насамперед, опрацюванням різнобічної джерельної бази, що налічує 305 найменувань. Так, нормативною та емпіричною основою дисертації стали численні праці вітчизняних та зарубіжних учених, чинне законодавство України, міжнародні документи, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зарубіжне законодавство (зокрема, ЄС, Грузії, Центральної Азії, США) тощо. Ретельне дослідження вказаних джерел дозволило повною мірою досягти поставлених дисертантом завдань.

Методи дослідження, які було використано дисертантом, склали те необхідне методологічне підґрунтя, яке дозволило виконати повний та системний аналіз наведених здобувачем джерел, сформулювати власні наукові висновки та пропозиції. Зокрема, *діалектичний метод* опинився в нагоді при здійсненні комплексного аналізу правового регулювання виробництва органічної продукції рослинництва у взаємозв'язку з іншими соціально-економічними і правовими чинниками. За допомогою *формально-логічного методу* сформульовано понятійно-категорійний апарат дослідження та розкрито зміст таких понять, як «органічна продукція рослинництва», «виробництво органічної продукції рослинництва», «правовідносини у сфері виробництва органічної продукції рослинництва», «державна підтримка виробництва органічної продукції» тощо. *Метод аналізу* було покладено в основу вивчення наукових підходів до правового регулювання виробництва органічної продукції рослинництва, а також до виявлення колізій і прогалин у даному законодавстві. *Метод синтезу* став у нагоді для оцінки стану нормативного забезпечення у вказаній сфері та визначення напрямів його розвитку. *Історико-правовий метод* використовувався дисертантом при здійсненні періодизації розвитку законодавства у сфері виробництва органічної продукції рослинництва. Використання *порівняльно-правового методу* дозволило дисертанту здійснити порівняльний аналіз законодавства країн ЄС, Центральної Азії та США із законодавством України.

Структура дисертації Псутурі Б.Д. є логічною й обумовленою поставленими завданнями дослідження. Положення, які містить робота, побудовані на застосуванні переконливої системи аргументації, в якій вбачається власна авторська позиція.

У Розділі 1 «Теоретичні і законодавчі засади правового регулювання виробництва органічної продукції рослинництва» дисертантом досліджено формування науково-правових засад виробництва органічної продукції рослинництва; законодавче забезпечення виробництва органічної продукції

рослинництва в Україні; загальна характеристика правовідносин виробництва органічної продукції рослинництва.

Таким чином, здобувачем було вироблено низку висновків і рекомендацій, що характеризуються новизною. Зокрема, у роботі наголошується, що формування науково-правових засад виробництва органічної продукції рослинництва в Україні бере свій початок задовго до прийняття Закону про органічне виробництво й охоплює три напрями наукових досліджень, зокрема, щодо визначення: основоположних правових засад ведення сільськогосподарського виробництва; юридичної природи органічного сільськогосподарського виробництва; науково-правових засад виробництва в окремих галузях органічного виробництва. Досить детально проаналізовано здобутки й напрацювання представників аграрно-правової доктрини щодо вказаних напрямів й наголошено на тому, що органічне виробництво розглядається як різновид сільськогосподарського виробництва, як спосіб практичного втілення концепції сталого розвитку або «зеленої економіки» та як спосіб екологізації аграрного виробництва й підвищення безпечності та якості сільськогосподарської продукції.

Надалі у другому підрозділі дисертант акцентує увагу на тому, що законодавство в сфері органічного виробництва сільськогосподарської продукції рослинництва характеризується певним ступенем системності, має комплексний та міжгалузевий характер, динамічно розвивається та включає як норми міжнародного, так і національного права. При цьому акти міжнародного характеру за змістом охоплюють норми як загального (щодо сталого розвитку), так і спеціального характеру (безпосередньо стосуються регламентації органічного виробництва).

Доведено, що національне законодавство у вказаній сфері характеризується впровадженням міжнародних стандартів у галузь органічного виробництва й за змістом може бути класифіковане на нормативно-правові акти концептуального, загального, організаційно-правового характеру, а також ті, в яких визначено особливості виробництва

органічної продукції рослинництва. Здійснено авторську періодизацію розвитку законодавства у досліджуваній сфері з виділенням 4 етапів його становлення та розвитку.

У третьому підрозділі дисертант на основі аналізу спеціальної наукової літератури й нормативно-правових джерел формулює авторське визначення понять «органічна продукція (продукт) рослинництва», «правовідносини у сфері виробництва органічної продукції рослинництва», визначає коло їх об'єктів і суб'єктів, наводить ознаки виробництва органічної продукції рослинництва. Серед останніх, на думку автора: це сертифікована сільськогосподарська діяльність; включає вирощування органічних сільськогосподарських рослин (у т.ч. органічне насінництво і розсадництво); органічне грибівництво, виробництво органічних водоростей; виробництво органічних кормів (у частині вирощування органічних кормових культур і луківництва)) і заготівлю органічних об'єктів рослинного світу, а також переробку та реалізацію відповідної органічної продукції; може здійснюватися на землях сільськогосподарського та лісгосподарського призначення, а також землях природно заповідного і водного фондів, землях житлової та громадської забудови та землях оборони; провадиться із використанням спеціальних речовин, методів і, технологій і з дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

У Розділі 2 здобувач переходить до дослідження організаційно-правового забезпечення виробництва органічної продукції рослинництва за законодавством України. В першому підрозділі в залежності від виконуваних функцій суб'єктів правовідносин у сфері органічного виробництва продукції рослинництва їх класифіковано на: 1) операторів; 2) органи сертифікації; 3) органи виконавчої влади (а) що здійснюють державне управління та регулювання у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; б) що здійснюють державний контроль (нагляд) за діяльністю операторів; 4) міжнародні організації. Здобувач не поділяє думки

про можливість віднесення громадськості, зокрема, громадських інспекторів з охорони довкілля, до вказаних суб'єктів, оскільки їх діяльність безпосередньо не стосується організації контролю за виробництвом органічної продукції. Виокремлено групи вимог до суб'єктів органічного виробництва: загальні, додаткові, специфічні (кадрові, організаційні, технологічні та ін.), спеціальні (формальні (документальні) і особливі). Доводиться, що виробництвом продукції рослинництва мають право займатися не тільки суб'єкти підприємницької діяльності – сільськогосподарські товаровиробники, але й особи, які ведуть ОСГ, відповідають ряду формальних вимог, встановлених законодавством не тільки у сфері органічного виробництва (у т.ч. його окремих галузей), а й виробництва харчової продукції, а також продукції рослинництва.

У другому підрозділі другого розділу дисертантом аргументовано, що підстави та умови здійснення діяльності з виробництва органічної продукції рослинництва зводяться до наступного: 1) передумови – набуття суб'єктом виробництва органічної продукції рослинництва загального статусу виробника сільськогосподарської продукції; 2) набуття виробниками органічної продукції спеціального статусу – оператора; 3) відповідність земельних ділянок, на яких здійснюється органічне виробництво, інших природних ресурсів (водних та лісових ресурсів, рослинного світу, надр та ін.) та об'єктів виробництва органічної продукції рослинництва встановленим вимогам; 4) відповідність виробничого процесу встановленим вимогам. Вимоги у сфері органічного рослинництва класифіковано на: а) спрямовані на підготовку ґрунтів для ведення органічного рослинництва; б) що висуваються до насіннєвого та садивного матеріалу як основи рослинництва; в) спрямовані на захист рослин, підвищення їх врожайності та поліпшення якості рослинницької продукції; г) які стосуються виробничої інфраструктури, що використовується у органічному виробництві.

В цьому ж підрозділі автором обґрунтовано необхідність законодавчого врегулювання підстав, умов та процедури здійснення

сертифікації земель, на яких повинна вирощуватися продукція органічного рослинництва, незалежно від цільового призначення земельної ділянки.

У третьому підрозділі другого розділу доводиться, що в умовах сьогодення особливого значення набуває державна підтримка не тільки органічного сільського господарства, але й аграрної сфери в цілому, наводиться авторська дефініція даної аграрно-правової категорії. Дисертантом обґрунтовано доцільність доповнення пункту 17^{-2.9} статті 17⁻² Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» такими видами підтримки, як дотації на відшкодування втрат від пошкодження посівів органічних сільськогосподарських культур внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру; додаткова підтримка для виробників окремих підгалузей органічного рослинництва; інші види державної підтримки органічного виробництва, зокрема щодо кадрового і інформаційно-консультативного забезпечення.

У Розділі 3 дисертант переходить до дослідження досвіду правового регулювання виробництва органічної продукції рослинництва в країнах ЄС, Азії та США. У першому підрозділі проаналізовано особливості у правовому регулюванні виробництва органічної продукції рослинництва в країнах ЄС та США. Детально охарактеризовано процедури сертифікації і маркування органічної продукції у національному законодавстві країн-членів ЄС та США.

Другий підрозділ присвячено порівняльно-правовому аналізу виробництва органічної продукції рослинництва за законодавством Грузії та окремих країн Центральної Азії. Дисертантом доводиться доцільність імплементації окремих правових норм Закону Грузії «Про здійснення біологічного сільськогосподарського виробництва» до Закону про органічне виробництво, зокрема в частині органічного землеробства, імпорту органічної продукції, вимог до органічного сільськогосподарського виробництва, досвіду заохочення переходу на органічне сільськогосподарське виробництво з метою вдосконалення вітчизняного

законодавства у досліджуваній сфері. На підставі проведеного аналізу здобувачем сформульовано низку висновків та опрацьовано пропозиції щодо удосконалення чинного аграрного законодавства.

В цілому, дисертація є збалансованою, має обґрунтовані висновки і пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства. Автором повною мірою було вирішено поставлені завдання. Обсяг роботи відповідає встановленим вимогам, а сформульовані в дисертації висновки характеризуються науковою новизною і достовірністю.

Повнота викладу одержаних результатів. Основні положення дисертаційної роботи Псутурі Б.Д. «Правове регулювання виробництва органічної продукції рослинництва» є повною мірою апробованими і знайшли своє відображення в 10 опублікованих працях: 3 з яких опубліковані у наукових фахових виданнях України, 1 у періодичному науковому виданні іншої держави і 6 з яких були опубліковані у збірниках тез доповідей до матеріалів наукових конференцій. Висновки, пропозиції та рекомендації, що містяться у дисертації, мають вагомe теоретичне та практичне значення й можуть бути використаними у: 1) нормотворчій діяльності – як підґрунтя при вдосконаленні законодавства, зокрема розробленні змін і доповнень до нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері виробництва органічної продукції рослинництва; 2) науково-дослідницькій роботі – у процесі проведення наукових пошуків у сфері аграрного, земельного та екологічного права в контексті забезпечення розвитку зеленої економіки; 3) навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Аграрне право», «Екологічне право», «Правові проблеми сталого розвитку сільських територій», «Продовольче право», а також при підготовці навчальної та навчально-методичної літератури із цих дисциплін; 4) у правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності реалізації законодавства у сфері виробництва органічної продукції.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Надаючи в цілому високий позитивний висновок дисертаційному

дослідженню Псутурі Б.Д. «Правове регулювання виробництва органічної продукції рослинництва», не можна не звернути увагу на деякі положення, що мають дискусійний характер:

1. Дисертантом у п. 1.2. досліджено законодавче забезпечення виробництва органічної продукції рослинництва в Україні, на підставі чого здійснено авторську періодизацію розвитку законодавства у досліджуваній сфері з виділенням 4 етапів його становлення та розвитку: 1 етап (1991 р. – 1997 р.) – перехідний; 2 етап (1997 р. – 2013 р.) – формування законодавства у сфері виробництва органічної продукції рослинництва й активізація законопроектної роботи; 3 етап (2013 р. – 2018 р.) – прийняття спеціального Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини»; 4 етап (2018 р. – дотепер) – модернізація аграрного законодавства у сфері органічного сільськогосподарського виробництва шляхом адаптації до законодавства ЄС. Водночас на с. 53 здобувачем зазначається, що «після підписання у 2008 році Протоколу про вступ України до СОТ, з подальшою ратифікацією Угоди про спрощення процедур торгівлі та приєднання до Угоди про державні закупівлі розпочався новий етап розвитку законодавства в сфері виробництва органічної продукції рослинництва». Однак вказаний етап не знайшов свого відображення у представленій автором періодизації.

2. Потребує уточнення пункт наукової новизни щодо періодизації розвитку законодавства у сфері виробництва органічної продукції рослинництва з виділення чотирьох етапів його становлення та розвитку (с. 24, 83). Було б цікавим дізнатися обґрунтування позиції здобувача, чи мова йде про періодизацію, чи все ж таки про етапізацію.

3. Дисертант доводить, що органічне сільськогосподарське виробництво може здійснюватись на землях оборони (с. 115). Дана теза, як вбачається, потребує додаткового обґрунтування, виходячи із необхідності забезпечення вимог органічного законодавства на таких землях (створення буферних зон, дотримання вимог органічного виробництва тощо) і змісту ст.

77 ЗК України, яка визначає їх як землі, надані для розміщення і постійної діяльності військових частин, установ, військово-навчальних закладів, підприємств та організацій Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законодавства України.

4. На с. 127 дисертаційного дослідження автор доходить слушного висновку щодо необхідності законодавчого врегулювання підстав, умов та процедури здійснення сертифікації земель, на яких повинна вирощуватися продукція органічного рослинництва, незалежно від цільового призначення земельної ділянки. Однак, зміст роботи, на жаль, не дає чіткого уявлення про те, яким чином автор пропонує удосконалити чинне законодавство у даній сфері. На наш погляд, дана теза потребує деталізації.

5. Для досягнення мети і завдань дисертаційного дослідження дисертантом використано три групи методів: філософські (діалектичний), загальнонаукові (формально-логічний, метод аналізу та синтезу) і спеціально-наукові (історико-правовий, формально-юридичний, порівняльно-правовий) (с. 22). Серед вказаних методів відсутня вказівка на статистичний метод, хоча здобувачем він активно використовувався в ході дослідження, про що свідчить наявність значного обсягу опрацьованої статистичної інформації.

В цілому, висловлені зауваження є суто дискусійними, не мають принципового характеру, а тому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Загальний висновок. Дисертація здобувача виконана на високому теоретичному рівні, в роботі містяться наукові результати, що отримані внаслідок ґрунтовного наукового комплексного дослідження. Дисертація є завершеною, самостійною кваліфікованою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати. Будь-яких проявів академічної недоброчесності виявлено не було. На підставі викладеного вважаю, що дисертація Псутурі Беки Демурійовича «Правове регулювання виробництва органічної продукції рослинництва» відповідає спеціальності 081 «Право»,

вимогам п.п. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а його автор – Псутурі Бека Демурійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Тетяна КУРМАН

